

Ivo Padovan

POVIJESNE CRTICE IZ HRVATSKE MEDICINSKE
LESIKOGRAFIJE I PERSPEKTIVE

SAŽETAK. Razvitak hrvatske medicinske leksikografije započeo je u 19. stoljeću. Svojim terminološkim rječnicima tu se osobito ističu Joakim Stulli (1801—1810), Jakov Užarević i Ivan Mažuranić (1842), Ivan Dežman (1868), Ante Schwarz (1873—74), Bogoslav Šulek (1866), Milan Nemičić (1898, 1913), Božo Peričić (1906, 1919), Dragutin Mašek (1909) i Jozo Arambašin (1912, 1940). Autor ističe posebne zasluge Ante Šercera i njegovih suradnika za izdanja Medicinske enciklopedije (1957—1970) Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda iz Zagreba. Dva dopunska sveska Medicinske enciklopedije također su značajan prilog ovom grandioznom djelu. U tisku se upravo nalazi Medicinski leksikon, a u pripremi je i istraživački projekt Rječnik medicinskog (humanog i veterinarskog) nazivlja.

Hrvatska medicinska leksikografska tradicija slična je onoj drugih evropskih naroda. Razvitak medicinske literature u nas i hrvatskog medicinskog nazivlja započinje tek u XIX. stoljeću, što ne znači da u Hrvatskoj nije bilo vrsnih liječnika koji su mogli i na hrvatskom jeziku pisati znanstvena medicinska djela. Trojezični enciklopedijski leksikon Dubrovčanina Joakima Stullija, koji obuhvaća 4721 stranicu i na kojemu je autor sustavno radio više od pola stoljeća, vrlo je značajno djelo za našu medicinsku leksikografiju. Prvi dio toga trojezičnog rječnika objavljen je u Budimu 1801, drugi u Dubrovniku 1806, a treći također u Dubrovniku 1810. godine. Za drugi, najzanimljiviji dio toga rječnika *Rječosložje* koji sadržava 80 000 leksičkih jedinica V. Dugački piše: »Taj je rječnik izvršio golem utjecaj na našu preporodnu književnost, pa tako i na medicinsku, jer u tom obilju riječi nalazimo mnogobrojne termine koji se odnose na nazive dijelova tijela, pojedinih bolesti i lječidbenih postupaka. Osim toga on je bio rudnik iz kojega su nazivlje crpili svi naši kasniji leksikografi.«¹

Naši povjesničari medicine L. Thaller, S. Dujmušić, M. D. Grmek, V. Dugački i drugi^{2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9} svojim su radovima mnogo pridonijeli u rasvjetljavanju onih ličnosti koje

¹ M. D. Grmek, Hrvatska medicinska bibliografija, I/1, Zagreb 1955.

² K. Krstić, Stulli, Joakim, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8, Zagreb 1971.

³ L. Thaller: Naši liječnici Iliri, Novosti (Zagreb) od 23. X. 1932.

⁴ V. Čepulić, Prvi pokušaj naše medicinske terminologije, Liječnički vjesnik, 62/1940, str. 510—511

⁵ L. Thaller, Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1770. do 1850, Karlovac 1927.

⁶ V. Dugački, »Hrvatski prvenci o naravi i zdravlju« — naš najstariji zdravstveni časopis, Liječnički vjesnik, 99/1977, str. 94—96.

⁷ F. Marković, O životu i spisih Ivana Dežmana, Zagreb 1896.

⁸ V. Dugački, Dr Ante Schwarz — prvi urednik »Liječničkog vjesnika«, Liječnički vjesnik, 99/1977, str. 81—84.

⁹ V. Dugački, Rad na hrvatskoj medicinskoj terminologiji u 19. Stoljeću, Zbornik radova Drugog simpozija iz povijesti znanosti, Zagreb, 1980.

su najzaslužnije za razvitak naše medicinske leksikografije. I ovom zgodom potrebno je barem nabrojati ta značajna imena iz hrvatske medicinske prošlosti i njihove leksikografske radove i doprinose.

Ivan Mažuranić i Jakob Užarević (liječnik) sastavili su *Njemačko-ilirski slovar* i objavili ga u Zagrebu 1842. godine. Užarevićevom zaslugom u taj je rječnik ušlo mnoštvo medicinskih naziva.

Đuro Augustinović zaslužan je za prvi sistematski pokušaj stvaranja hrvatskoga medicinskog nazivlja. U svojoj disertaciji u Beču 1844. godine naveo je hrvatske izraze za sve termine opće anatomije čovjeka, a naročito za kosti glave. On je također 1860. godine pokrenuo naš prvi zdravstveni časopis *Hrvatski prvenci o naravi i zdravlju* i u svim svojim člancima služi se narodnom terminologijom, a u nedostatku naziva i sam stvara termine.

Ivan Dežman (1841—1873), liječnik i književnik te začasni gradski fizik u Zagrebu, sastavio je prvi hrvatski medicinski rječnik (*Rječnik lječničkog nazivlja*), tiskan u Zagrebu 1868. godine o trošku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Ovo je djelo skromno po opsegu, jer ima samo 141 stranicu, ali je veliko po značenju i utjecaju.

Ante Schwarz (1832—1880) sastavio je *Opisnu anatomiju ili razudbarstvo čovječjega tiela* (Zagreb 1873/74); to je prvo veće znanstveno medicinsko djelo napisano na izvornom hrvatskom jeziku, a autor je tom djelu dodao i *Popis terminoloških rieči* (anatomskih termina) na 130 stranica.

Jedan od najznačajnijih hrvatskih leksikografa zacijelo je Bogoslav Šulek (1816—1895), autor triju značajnih leksikografskih djela: *Njemačko-hrvatski rječnik*, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* i *Jugoslavenski imenik bilja*.

Jugoslavenska je akademija već od svojih ranih početaka sve do danas veliku brigu posvećivala i medicinskoj terminologiji upravo zahvaljujući Bogoslavu Šuleku i njegovu upornom radu na hrvatskoj znanstvenoj terminologiji. On je na tom radu, kao tajnik Jugoslavenske akademije, sustavno surađivao i sa Zborom liječnika Hrvatske. Zbor liječnika je u svojim edicijama *Liječničkog vjesnika* njegovao hrvatski jezik, čistio ga od tudica i obogaćivao narodnim riječima.

Godine 1898. dr. Milan Nemičić (1844—1930), gradski fizik u Karlovcu i kr. zem. savjetnik, objavio je trojezični (njemačko-latinsko-hrvatski) *Ljekarski rječnik* na 998 stranica. Godine 1913. objavljeno je i drugo izdanje ovoga rječnika, s 1242 stranice, a po množini riječi taj je rječnik sve do danas ostao jedinstven u hrvatskoj medicinskoj terminologiji. Unatoč stanovitim nedostacima, ovaj je rječnik »uspješno okrunio prošlostoljetna nastojanja u radu na hrvatskome medicinskom nazivlju.«

Jedna od najistaknutijih ličnosti u povijesti medicine u Dalmaciji bio je Božo Peričić (1855—1947), dopisni član JAZU koji je već 1906. godine objavio u Zadru *Medicinski rječnik njemačkoga i hrvatskog jezika*. Taj rječnik odražava autorovu težnju da ne djeluje samo kao sabirač nego i da bude odabirač medicinskih naziva. Njegov je rječnik imao veliki utjecaj na stvaranje jezične izgrađenosti i ustaljenosti medicinskih naziva. To se vidi iz naših medicinskih djela koja su pisali naši medicinski velikani, primjerice D. Mašek Bosnodolski, znameniti zagrebački liječnik, kasnije profesor otorinolaringologije i prvi prodekan zagrebačkoga Medicinskog fakulteta. On u predgovoru svoga uzornog popularnog djela *Mala anatomija i fiziologija* (tisak Dioničke tiskare u Zagrebu, 1909) piše: »Hrvatske sam nazive većinom one upotrijebio, koji su se već nekako u našoj medicinskoj literaturi uobičajili. Gdje koje sam vadio iz najnovijega Peričićeva medicinskog rječnika.«

Splitski liječnik i sudski medicinski vještak Joso Arambašin objavio je *Liječnički rječnik* (Split, Hrvatska štamparija Trumbić i dr., 1912), kojega je prinovljeno izdanje izašlo 1940. godine: *Prinovljeni liječnički rječnik* (Štamparsko poduzeće »Novo doba«, Split 1940). Otada do danas u Hrvatskoj nije objavljen nijedan cjelovit medicinski rječnik.

U razdoblju od 1920. do 1970. godine rad na Hrvatskoj medicinskoj terminologiji njegovao se na svim katedrama Medicinskog fakulteta kao i u djelima naših istaknutih medicinara — osobito valja istaći zasluge D. Perovića, A. Šercera, V. Vuletića, S. Dujmušića i drugih, a *Liječnički vjesnik* i Zbor liječnika Hrvatske tom su zadatku posvećivali veliku pozornost. Također valja istaknuti vrlo korisne i suvremene radove i tendencije V. Friščića¹⁰ (od 1968. godine), V. Loknara^{11, 12} i drugih koji su aktualizirali potrebe i osnove za normiranje hrvatskoga medicinskog nazivlja.

Najveći pothvat koji se s pravom može nazvati uspjehom stoljeća u našoj medicinskoj leksikografiji, ostvario je Leksikografski zavod iz Zagreba izdavanjem *Medicinske enciklopedije*.

Pripreme za *Medicinsku enciklopediju* počele su 1953. godine zaslugom M. Krleže, A. Štampara i M. Ujevića. Prvi svezak izašao je iz tiska 1957, a deseti, posljednji, završen je 1965. Ovom golemom djelu od deset svezaka, kojim bi se mogli ponositi i veliki narodi, svoj značajan prilog dali su brojni jugoslavenski znanstveni radnici iz područja biomedicine i srodnih znanosti. Goleme zasluge za nastanak ovoga djela osobito pripadaju Anti Šerceru (1896—1968), glavnom uredniku Medicinske enciklopedije i velikanu zagrebačke medicinske škole. On se svojom klasičnom izobrazbom, koju je od mladenačkih dana dobivao od svoga oca Ivana Schercera, poznata filologa i leksikografa, autora brojnih filoloških radova, zarana usmjerio na područje cjelokupne kliničke i eksperimentalne medicine i medicinske literature. A. Šercer je stvorio kapitalna djela za hrvatsku medicinsku baštinu.

Drugo izdanje *Medicinske enciklopedije* pripremljeno je nedugo nakon prvoga, jer je prvo izdanje bilo vrlo brzo rasprodano. Drugo je izdanje izašlo u šest svezaka, s većim brojem stranica i dopunjeno je novim dostignućima iz cjelokupne medicine. Svih šest knjiga drugog izdanja Medicinske enciklopedije tiskane su od 1967. do 1970. Četiri godine kasnije (1974), Leksikografski zavod tiskao je i *Prvi dopunski svezak Medicinske enciklopedije*.

Tako je djelo, koje je u cijelom svijetu mjerilo kulturnog napretka, nastalo u tišini, ali na zadovoljstvo i korist ne samo medicinskih radnika i studenata medicine i stomatologije nego i brojnih obrazovanih građana. Svaka enciklopedija životno je djelo i kruna znanstvenog rada svih njezinih suradnika koji su sudjelovali u njezinu nastanku. Oni su, u kolektivnom stvaranju nacionalnih kultura, u ovom slučaju na području medicinske znanosti i prakse, u pravom smislu sabiralište duha i znanja jedne sredine.

Šest svezaka drugog izdanja Medicinske enciklopedije, odnosno 1626 članaka napisalo je 368 suradnika na 4627 stranica enciklopedijskog formata.

Prvi dopunski svezak Medicinske enciklopedije, tiskan 1974, donio je nove spoznaje iz biomedicinske znanosti. To djelo sadržava 768 stranica, a napisali su ga brojni znanstveni radnici iz cijele naše zemlje.

¹⁰ V. Friščić, O potrebi i osnovi za normiranje hrvatskog medicinskog nazivlja, *Liječnički vjesnik*, 90/1968, str. 679—687.

¹¹ V. Loknar, O hrvatskosrpskom medicinskom nazivlju, *Jezik*, 11:112, 1963/64.

¹² isti, *Kralješnica ili kičma u medicinskom nazivlju*, *Jezik*, 13:50, 1965/66.

Godine 1984. Jugoslavenski leksikografski zavod započeo je pripreme za izdavanje *Drugoga (dopunskog) sveska Medicinske enciklopedije*, a njegovo tiskanje završeno je 30. lipnja 1986.

Nadam se da će ove godine biti tiskan i *Medicinski leksikon* Leksikografskog zavoda o čemu se donedavno samo sanjalo.

Perspektive

Rješenjem SIZ-a za znanost SR Hrvatske od 10. svibnja 1990. prihvaćen je projekt Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda i Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod nazivom *Rječnik medicinskog (humanog i veterinarskog) nazivlja*, kao selektivni projekt. Cilj je ovoga istraživačkog projekta objelodanjenje suvremena osmojezičnog »Rječnika medicinskog (humanog i veterinarskog) nazivlja«. Na taj bi se način nadoknadio veliki nedostatak u hrvatskoj leksikografiji u odnosu prema ostalim narodima koji već imaju takva djela iz područja znanstveno-medicinske terminologije. Uz prikupljanje građe za izradu *Rječnika* cilj je ovoga projekta osigurati besprekidno suvremeno nadopunjavanje baze podataka iz sveukupne (humane i veterinarske) medicinske terminologije na hrvatskom jeziku sa sinonimima na ostalim jezicima. Istraživači su na ovom projektu 44 uvažena stručnjaka iz medicinske i veterinarske znanosti te srodnih oblasti, svi iz Zagreba. Istraživanje će trajati do 1992. godine. Predviđeno je da se u 1993. započne s pripremama tiskanja ovoga značajnog djela čiji će izdavači biti Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Jugoslavenski leksikografski zavod.

Leksikografski zavod morao bi u bliskoj budućnosti razmotriti i potrebu za novim izdanjem *Medicinske enciklopedije*, makar to zahtijeva velike ljudske i financijske napore. Jer potreba za novim, prinovljenim izdanjem ili pak trećim dopunskim sveskom svakim je danom sve veća.

HISTORICAL SURVEY OF CROATIAN MEDICAL LEXICOGRAPHY AND PERSPECTIVES

SUMMARY. Medical lexicography of Croatia has originated in the 19th century. It is particularly due to terminological dictionaries created by the following authors: Joakim Stulli (1801—1810), Jakov Užarević and Ivan Mažuranić (1842), Ivan Dežman (1868), Ante Schwarz (1873—74), Bogoslav Šulek (1866), Milan Nemičić (1898 and 1913), Božo Peričić (1906 and 1919), Dragutin Mašek (1909) and Jozo Arambašin (1912 and 1940). The author pays special attention to Ante Šercer et al., the editor-in-chief of *Medical Encyclopaedia* (1957—1970), published by the Yugoslav Lexicographic Institute in Zagreb. This remarkable work has also been followed by two supplementary issues, the first of which was published in 1974, and the other one in 1984. *Medical Lexicon* is the new edition to be published soon, and a new research project entitled *Dictionary of Medical (Human & Veterinary) Terms* is being prepared for publication.